

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Νομικής, Τομέας Δημοσίου Δικαίου

Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Δημοσίου Δικαίου
Μάθημα «Συνταγματικό Δίκαιο», 2003-2004
Διδάσκων : Καθηγητής Α. Δημητρόπουλος

Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ ΩΣ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ (άρ.2
παρ.1 Σ)

Σχολιασμός της ΑΠ Ολ. 40/1998

ΚΛΟΥΚΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ 2003

Συνοπτικό διάγραμμα της μελέτης

I. Τα πραγματικά περιστατικά της απόφασης 40/1998 ΟΛΑΠ

II. θέση των νομικών προβληματισμών

III. Τα ειδικά θέματα που έθεσε η απόφαση και το αιτιολογικό
της

IV. Η γενικότερη θεώρηση του άρθρου 2 παρ.1 του Σ

V. Τελικά συμπεράσματα

Με τη μελέτη αυτή επιχειρούμε μια προσέγγιση της έννοιας της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, που αναφέρεται στο άρ.2 παρ.1 Σ μέσω της ανάλυσης της υπ' αριθμ. 40/1998 απόφασης της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου.

I. ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ 40/1998 ΟΛΑΠ

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο αναιρεσείων άσκησε στο Πολυμελές Πρωτοδικείο Σπάρτης το 1995 αγωγή, με την οποία ισχυρίστηκε ότι οι εναγόμενοι, μεταξύ των οποίων και οι δύο αναιρεσίβλητοι, σε τηλεοπτική εκπομπή που προβλήθηκε το 1993 από τον πανελλήνιες εμβέλειας τηλεοπτικό σταθμό MEGA CHANNEL ανέφεραν σε βάρος του εν γνώσει της αναλήθειάς τους τα σε αυτή (αγωγή) ψευδή και συκοφαντικά γεγονότα με αποτέλεσμα να προσβληθεί βάνανυσα η προσωπικότητά του. Ζήτησε δε με την αγωγή να υποχρεωθούν οι εναγόμενοι να του καταβάλουν εις ολόκληρον χρηματική ικανοποίηση ύψους 600.000.000 δρχ. λόγω ηθικής βλάβης. Το Πρωτοδικείο εκδίδοντας την εδώ προσβαλλόμενη απόφαση 124/1996 έκρινε ότι, η παραπάνω αξίωση είχε αποσβεσθεί βάσει της διάταξης του άρθρου 45 παρ.3 (σε συνδυασμό με την παράγρ. 1Α) του Ν. 2172/1993 και κατήργησε τη δίκη. Κατόπιν αυτού ο ενάγων και νυν αναιρεσείων άσκησε αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του Αρείου Πάγου προβάλλοντας ως λόγο την παραβίαση διατάξεως του ουσιαστικού δικαίου (αρ.559 παρ.1 ΚπολΔ) και δη των διατάξεων των αρ.2 παρ.1 του Σ, 1 παρ.1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και 6 της ΕΣΔΑ. Το Α' Τμήμα του ΑΠ παρέπεμψε με την υπ' αριθμ. 867/1998 απόφασή του το θέμα στην Ολομέλεια σύμφωνα με το άρ.563 παρ.2 εδάφ.γ' του ΚπολΔ διότι, αφενός αρνήθηκε να εφαρμόσει τη διάταξη του άρ.45 παρ.3 του Ν. 2172/1993, που προβλέπει την απόσβεση των αστικών κυρώσεων για τις προσβολές της ανθρώπινης αξίας που έγιναν δια του τύπου και των ραδιοτηλεοπτικών μέσων ως αντισυνταγματικές και αφετέρου αφορούσε σε ζήτημα γενικότερου ενδιαφέροντος, δηλαδή την αντίθεση της προαναφερόμενης διάταξης με το άρ.6 της ΕΣΔΑ και το άρ.1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της. Η Ολομέλεια του ΑΠ με τη σχολιαζόμενη υπ' αριθμ. 40/1998 απόφαση έκανε δεκτή την αίτηση αναιρέσεως κρίνοντας ότι, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο παραβίασε της ουσιαστικού δικαίου διατάξεις των άρ.2 παρ.1 του Σ και 1 παρ.1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Η δε διάταξη του αρ.45 παρ.3 Ν.2172/1993 όσον αφορά αδικήματα που ενέχουν προσβολή της αξίας του ανθρώπου, όπως το συγκεκριμένο, κρίθηκε ως αντισυνταγματική αντιβαίνουσα στο άρ.2 παρ.1 του Σ, αφού καταργεί το υφιστάμενο επίπεδο προστασίας και αντίκειται στη συνταγματική προστασία της ανθρώπινης αξίας, και στο άρ. 1 παρ.1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που θεσπίζει την προστασία της περιουσίας του ατόμου, στην έννοια της οποίας περιλαμβάνονται κατά την κρίση του ΑΠ και οι ενοχικές απαιτήσεις.

II. ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΩΝ

Το νομικό ερώτημα που τίθεται ενόψει της συγκεκριμένης αποφάσεως είναι το περιεχόμενο και η φύση του δικαιώματος του άρθ. 2 παρ.1 του Σ, η σχέση της έννοιας της αξίας του ανθρώπου με αυτή της προσωπικότητας και τέλος η σχέση του άρ.2 παρ.1 Σ και της προστασίας που παρέχει ο κοινός νόμος για την προσωπικότητα και τις συνέπειες της σχέσης αυτής. Η ίδια η απόφαση προβαίνει σε ερμηνευτικό προσδιορισμό της φύσης και της έννοιας της θεμελιώδους αρχής της αξίας του

ανθρώπου, γεγονός που είναι πολύ σπάνιο και γι αυτό την καθιστά πολύτιμο βοήθημα στην προσπάθεια να ανευρεθεί το νόημα της πολύ σημαντικής αυτής συνταγματικής διάταξης. Ο ειδικότερος προβληματισμός αφορά στη σχέση αξίας και προσωπικότητας του ατόμου ενώ ο γενικότερος τη θέση και τη σημασία που φαίνεται να έχει η συγκεκριμένη συνταγματική διάταξη για ολόκληρη την έννομη τάξη.

III. ΤΑ ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΘΕΣΕ Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΟ ΤΗΣ

Η απόφαση απομακρυνόμενη από τη συνήθη τακτική της απλής αναφοράς της συνταγματικής διάταξης του άρ. 2 παρ.1 Σ καινοτόμησε προβαίνοντας σε προσδιορισμό του περιεχομένου της αναφέροντας συγκεκριμένα ότι, « η διάταξη 2 παρ.1 Σ χαρακτηρίζει το δημοκρατικό μας πολίτευμα ως ανθρωποκεντρικό, με θεμέλιο την αξία του ανθρώπου. Ο σεβασμός της αναγορεύεται σε ύπατο κριτήριο της έκφρασης και δράσης των οργάνων της πολιτείας. Η διάταξη αυτή του άρθρου 2 δεν αποτελεί απλή διακήρυξη, αλλά κανόνα δικαίου συνταγματικού επιπέδου.» Η ανάλυση αυτή της Ολομέλειας καταλήγει στην ανακήρυξη της διάταξης του αρ.2 παρ.1 Σ σε θεμελιώδη συνταγματικό κανόνα που επιβάλλει στο κράτος να αναλαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να προστατεύει την ανθρώπινη αξία σε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού βίου. Όμως, η απόφαση στην αρχή της ερμηνευτικής προσέγγισης ξεκαθαρίζει ότι η συγκεκριμένη διάταξη δεν θεσπίζει ατομικό δικαίωμα ανατρέχοντας μάλιστα πρωτίστως σε ένα συστηματικό επιχείρημα αναφέροντας τη θέση της στο πρώτο μέρος του Συντάγματος, που φέρει τον τίτλο «Μορφή του Πολιτεύματος». Το κύριο, βεβαίως, επιχείρημα αναλύεται στη συνέχεια, όπου τονίζεται, ότι «με βάση τη διάταξη του αρ.2 Σ, που δεν αποτελεί απλή διακήρυξη, αλλά κανόνα δικαίου συνταγματικού επιπέδου, η πολιτεία, δηλαδή όλα τα πολιτειακά όργανα, οφείλουν όχι μόνο να σέβονται, αλλά και να προστατεύουν την αξία αυτή από προσβολές προερχόμενες από τρίτους», δηλαδή καταδεικνύεται ότι η θεμελιώδης αυτή αρχή αποτελεί ύπατο κριτήριο νομιμότητας της δράσης όλων των πολιτειακών οργάνων κατά την άσκηση οποιασδήποτε αρμοδιότητας που τους έχει ανατεθεί. Πρόκειται, συνεπώς, για συνταγματικό κανόνα άμεσης ισχύος, αφού αποκρούεται ο χαρακτήρας της ως απλής διακήρυξης και τονίζεται ότι είναι συνταγματικός κανόνας με αυξημένη αξιολογική-και όχι τυπική- ισχύ που δεσμεύει όλα τα πολιτειακά όργανα όχι μόνο στο να την εφαρμόζουν, αλλά και να συντελούν στην πραγμάτωση του περιεχομένου της.

Το δεύτερο πολύ σημαντικό ζήτημα που θέτει η συγκεκριμένη απόφαση είναι η σχέση της αξίας του ανθρώπου με την προσωπικότητα. Από τη διακρίβωση της σχέσης αυτής εξαρτάται και η σχέση των εγγυήσεων του άρ.2 παρ.1 με το άρ. 5 παρ.1 Σ. Στο αιτιολογικό της απόφασης αναφέρεται: « Στην αξία του ανθρώπου περιλαμβάνεται πρωτίστως η ανθρώπινη προσωπικότητα ως εσωτερικό συναίσθημα τιμής και ως κοινωνική αναγνώριση υπόληψης». Ο ΑΠ θεώρησε ότι, στην έννοια της αξίας περιλαμβάνεται και αυτή της προσωπικότητας και επομένως, όπως συνεχίζεται στο σκεπτικό « όταν ορισμένη πολιτειακή πράξη μειώνει ή καταργεί σε συγκεκριμένη περίπτωση την προστασία που παρέχεται από την κοινή νομοθεσία (αρ.34, 57, 59, 932 ΑΚ), αίροντας έτσι την γενικώς αναγνωρισμένη διασφάλιση της προσωπικότητας έναντι προσβολών κατ' αυτής, η πράξη αυτή αντιβαίνει στο άρ.2 παρ.1 Σ και είναι ανίσχυρη ως αντισυνταγματική.» Για να κατανοήσουμε τη συλλογιστική αυτή του Ανώτατου Δικαστηρίου, απαιτείται να διευκρινίσουμε τη θέση της αρχής του άρ.2 στο σύστημα των συνταγματικών εγγυήσεων των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στο οποίο περιλαμβάνεται και η προστασία της προσωπικότητας. Στη μορφή που έχουν

προσλάβει τα σύγχρονα κράτη ως κράτη δικαίου όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα εμπεριέχουν την ανθρώπινη αξία ως βασικό τους στοιχείο, βασίζονται σε αυτή και σκοπεύουν στην πραγμάτωσή της, αλλά και αντιστρόφως η ανθρώπινη αξία δε μπορεί να νοηθεί έξω από το πλαίσιο που χαράσσουν όλες οι θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές, όπως αυτής της ισότητας, της ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας, του κράτους δικαίου κ.α. Έτσι, η διάταξη του αρ.2 Σ αναγορεύεται σε καταστατική αρχή ολόκληρης της έννομης τάξης, διατρέχει το δικαιοῖκό μας σύστημα σε όλο του το μήκος και πλάτος του με αποτέλεσμα κάθε εγγύηση δικαιώματος του ατόμου και κάθε κανόνας δικαίου να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται με βάση την αρχή αυτή. Στην έννοια της αξίας του ανθρώπου περιλαμβάνεται, όπως δέχεται ο ΑΠ πρωτίστως και η προσωπικότητα, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι οι δύο έννοιες ταυτίζονται. Η προσωπικότητα βρίσκει τη συνταγματική της αναφορά και προστασία στο αρ. 5 παρ.1 Σ, όπου γίνεται υπόμνηση διαφόρων εκφάνσεών της, που υπόκεινται σε περιορισμούς ενόψει των δικαιωμάτων των άλλων, του Συντάγματος και των χρηστών ηθών. Στο σημείο αυτό ίσως βρίσκεται και η σημαντικότερη διαφορά μεταξύ ανθρώπινης αξίας και ανθρώπινης προσωπικότητας: η αξία του ατόμου αναφέρεται σε όλα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του ανθρωπίνου είδους, που δεν υπόκεινται σε περιορισμούς ούτε σε στάθμιση με άλλα συνταγματικά δικαιώματα, όταν συντρέχει λόγος συρροής τους, εμπεριέχει δε όλα τα στοιχεία του ατόμου ως φυσικού και κοινωνικού όντος. Η προσωπικότητα έχει αναφορά στην κοινωνική συμβίωση εντός μιας δημοκρατικής κοινωνίας, όπου το κάθε άτομο αναπτύσσει όλα τα στοιχεία της ύπαρξής του, ενώ η αξία σχετίζεται με το πιο εσωτερικό και σκληρό πυρήνα των στοιχείων αυτών, που είναι ίδια για κάθε άτομο. Υπό τον εννοιολογικό αυτό διαχωρισμό, δεν φαίνεται κάθε προσβολή της προσωπικότητας να συνιστά εύθυσ και παραβίαση του άρ.2 παρ.1 Σ, αλλά θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να αξιολογείται το είδος, η βαρύτητα και οι περιστάσεις της προσβολής. Στο αιτιολογικό, όμως, της συγκεκριμένης απόφασης διακρίνουμε ένα λογικό άλμα, καθόσον γίνεται δεκτό ότι η προσωπικότητα αποτελεί στοιχείο της αξίας του ανθρώπου, συνεπώς η προστασία της προσωπικότητας υπάγεται στο άρ.2 παρ.1 Σ, που εγγυάται το σεβασμό και την προστασία της αξίας του ατόμου. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι στην πράξη ο διαχωρισμός μεταξύ των συνταγματικών εγγυήσεων της αξίας του ατόμου και της προσωπικότητάς του, όταν έχουμε προσβολή προστατευομένων αγαθών της προσωπικότητας είναι δυσδιάκριτα. Ως προς τις συνέπειες της σχέσης των δύο αυτών εγγυήσεων η απόφαση λαμβάνει συγκεκριμένη θέση : κοινός νόμος που μειώνει ή καταργεί γεννημένες συνέπειες που προβλέπει άλλος κοινός νόμος που αναφέρεται στην προστασία ενός αγαθού αντίκειται ευθέως στο συνταγματικό θεμέλιο του δεύτερου, δηλαδή στη συνταγματική εγγύηση της οποίας αποτελεί συγκεκριμενοποίηση. Εν προκειμένω ο αναδρομικός νόμος κρίθηκε αντισυνταγματικός γιατί μείωνε, δηλαδή αποδυνάμωνε, την επιβαλλόμενη από το άρ.2 Σ προστασία της αξίας του ανθρώπου. Η αποδυνάμωση εμφανίζεται de facto, γιατί θεωρητικώς η de jure προστασία εξακολουθεί να υπάρχει. Στο σύγχρονο κράτος δικαίου η εγγύηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων εμφανίζεται τόσο ως αμυντικό δικαίωμα του ατόμου που αξιώνει από το κράτος τη μη προσβολή των δικαιωμάτων του, όσο και ως δικαίωμα και αξίωση παροχής έννομης προστασίας από το κράτος. Όταν, λοιπόν και οι δύο αυτές εκφάνσεις μιας εγγύησης που διακηρύττεται συνταγματικά πλήττονται στην πράξη από νόμο δε μπορεί παρά να κριθεί ως αντισυνταγματικό το περιεχόμενό του. Είτε λοιπόν θεωρούσαμε ότι η προσωπικότητα προστατεύεται από το αρ.5 παρ.1 Σ είτε ότι περιλαμβάνεται στην αξία του ατόμου που εγγυάται το αρ.2 Σ, η κρίση ότι ο συγκεκριμένος αναδρομικός νόμος που προέβλεπε την απόσβεση αξιώσεων

χρηματικής ικανοποίησης από προσβολές της τιμής που τελέστηκαν δια του τύπου και των Μ.Μ.Ε. είναι αντισυνταγματικός θα παρέμενε η ίδια.

Η απόφαση που σχολιάζουμε αποτελεί ορόσημο και για το λόγο ότι στη συνέχεια εισάγει την αυξημένης τυπικής δύναμης προστασία της ιδιοκτησίας με την ευρεία πια έννοια μέσω του άρ.1 του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ θεωρώντας ότι στην έννοια της περιουσίας περιλαμβάνονται όχι μόνο οι εμπράγματα, αλλά και οι ενοχικές απαιτήσεις γεννημένες ή με δικαίωμα προσδοκίας. Η ανάλυση αυτής της καινοτομίας, όμως, δεν είναι το αντικείμενο της προσέγγισης που επιχειρούμε εδώ.

IV. Η ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 2 ΠΑΡ.1 ΤΟΥ Σ.

Η απόφαση αυτή της Ολομελείας μάς εισάγει στη γενικότερη προβληματική της θέσης και του περιεχομένου της αρχής που διακηρύττει το άρ. 2 του Σ. Όταν εισήχθη η διάταξη αυτή πολλοί τη θεώρησαν κενή ουσιαστικού περιεχομένου ή τουλάχιστον ως αρχή με ελάχιστα καθορισμένο και πρακτικά εφαρμόσιμο περιεχόμενο. Η άποψη αυτή, όμως, είναι αδύνατο να γίνει δεκτή, αν δούμε τη μορφή του κράτους στην οποία βασίζεται πλέον η έννομη τάξη και άρα το χαρακτήρα που αυτή έχει προσλάβει. Η έννομη τάξη μετατράπηκε από ατομιστική και ετατιστική σε ανθρωπιστική, σε δικαιοσύνη σύστημα που εδράζεται στον κοινωνικό ανθρωπισμό και στο κράτος δικαίου. Τη μεταβολή αυτή σηματοδοτεί η ανακήρυξη της ανθρωπιστικής αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας σε καταστατική αρχή της έννομης τάξης. Συνταγματικοί προσδιορισμοί της αρχής αυτής είναι η ελευθερία και η ισότητα, καθώς χωρίς αυτές δεν θα ήταν δυνατή η διάπλαση και ισχύς της ανώτατης δικαιοπολιτικής αρχής. Η ανθρώπινη αξία αποτελεί όχι μόνο την ανώτερη αξιολογική, αλλά και τη σημαντικότερη ερμηνευτική αρχή, διότι οποιαδήποτε διάταξη του κοινού δικαίου οφείλει να προσεγγίζεται υπό το πρίσμα του κοινωνικού ανθρωπισμού. Δε θα μπορούσε να νοηθεί διάταξη, αλλά ούτε και ερμηνεία διατάξεως που θα ήταν αντίθετη στην ίδια τη φύση του ανθρώπου. Η σύγχρονη προσέγγιση του Συντάγματος ως καθολικού ρυθμιστή της έννομης τάξης καθιστά ευκρινέστερο το ρόλο της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας ως ανώτατης αρχής που διαπνέει κάθε κλάδο δικαίου. Το διττό της μάλιστα περιεχόμενο (σεβασμός-προστασία) την καθιστά κριτή της δράσης όλων των οργάνων της πολιτείας, κάθε πράξη των οποίων πρέπει όχι μόνο να μην απομακρύνεται, αλλά και να πραγματώνει το περιεχόμενο αυτό. Το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας διαχέεται σε όλη την έννομη σχέση και διαφυλάττει το χαρακτήρα του δικαιοσύνη μας συστήματος ως ανθρωποκεντρικού.

V. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τη σύντομη αυτή ανάλυση διαφαίνεται ότι το άρ.2 παρ. 1 Σ αποτελεί την ανώτερη αξιολογική και ερμηνευτική αρχή της εθνικής έννομης τάξης και το κυριότερο κριτήριο της δράσης όλων των πολιτειακών οργάνων. Η παραβίαση της ανθρώπινης αξίας δεν είναι ανεκτή από το Σύνταγμα και οποιαδήποτε διάταξη κοινού νόμου που ματαιώνει ή μειώνει την προστασία της τον καθιστά αντισυνταγματικό. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τέθηκε το ζήτημα της σχέσης ανθρώπινης αξίας και προσωπικότητας. Οι δύο έννοιες δεν ταυτίζονται, καθώς η αξία αποτελεί τη νομική μετάφραση της έννοιας «άνθρωπος», ενώ η προσωπικότητα τη σύνδεση των χαρακτηριστικών του ανθρώπου με ορισμένο πρόσωπο και την ανάπτυξή τους σε δεδομένη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα. Παρολαυτά θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η προστασία της ανθρώπινης αξίας που προβλέπει το άρ.2 του Σ

πραγματούνεται και μέσα από την κοινή νομοθεσία που αναφέρεται στην προστασία της προσωπικότητας. Ο Ν.2172/1993 μείωνε την προστασία της προσωπικότητας, άρα και τη συνταγματική της θεμελίωση και ορθώς κρίθηκε ως αντισυνταγματικός. Η συγκεκριμένη απόφαση με την ερμηνευτική ανάλυση που παρείχε αποτέλεσε μεγάλο βήμα στην οριοθέτηση του περιεχομένου της αρχής που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο νομικό πολιτισμό ως ανθρωποκεντρικό.